

UNITÁRIUS IRATMISSZIÓ
Budapest, V., Kálvay u. 4. sz.

UNITÁRIUS KIS KÖNYVTÁR.

Szerkeszti

Derzsi Károly,

budapesti unitárius lelkész.

(II. ker. fő-utca 8. sz.)

XXVI.

Tartalom:

Főlebb, főlebb!

(Zsinati egyh. beszéd.)

Derzsi Károlytól.

Ára 5 kq.

BUDAPEST.

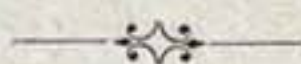
NYOMATOTT BAGÓ MÁRTON és FIÁNÁL.

1887.

Fölebb, fölebb!

(Zsinati egyh. beszéd.) *)

Alapige: Ézsaiás II. 2—3.

«Lészen az utolsó időkben, hogy minekutánna az Úr házának hegye minden hegyeknek felette helyeztetik — — sok népek elmennek, ezt mondván: jertek, menjünk fel az Urnak hegyére, hogy tanítson minket az ő útaira, s mi járjunk azokban; mert Sionból megyen ki a törvény és az Úr beszéde Jeruzsálemből.»

— — — — —
— — — — —

«Egy ifju ment jég s hó között;
E jelszó zászlója fölött:

«Fölebb! fölebb!»

«Ne menj tovább!» kiált az agg,
Ott vészes felhők torlanak;

— — — — —
— — — — —
— — — — —

*) Irta és az Unitáriusok zsinati közgyűlésén Dicső-Szent-Mártonban 1887. szept. 4-én elmondotta Derzsi Károly, budapesti unitárius lelkesz.

«Nézd, tördelt fenyük rengenek!
Nézd, milyen rémes meredek!»
Szól a pásztor, s jó éjt kíván;
De zeng a távol magasán:
«Fölebb, fölebb!»

— — — — —
Ott fekszik örök éjjelen;
Oly szép még, bár élettelen.
S mint hulló csillag, tiszta, szép,
Az égből szózat száll ekép:
«Fölebb! fölebb!»

Ki ne ismerné az amerikai híres költőnek, a hatatlan Longfellownak, ki hozzá unitárius is volt, azt a megragadó kis költeményét, melyből az elébbi sorokat (kitűnő műfordítónk Szász Károly után) idéztem?! — Mily magasztos gondolat van abban lelkünk elé tárva! — Magát az életet, a valódi életet, a minőnek lennie kell, festi az annak vágyaival és küzdelmeivel, céljaival és dicsőségével. Ezt tünteti elénk élénken, meghatón, rémesen és mégis bátoritón, fájón s mégis vigasztalón. — Miként emelkedik az alpesi ifju, az élet vándora, egy benső ösztön által inditva, egy titkos hívó szózat által vezetve, *fölebb, fölebb!* — Meleg családi tüzhelyek, melyeknél boldogság honol, vissza nem tarthatják. A leány hívó szerelme és kérő könnyei meg nem állithatják. Az aggbölcs intése reá nézve csaknem hatástalanul hangzik el, — alig keltve egy tompa visszhangot a hegyekben, s még tompábbat az ifju kebelben. Vész és vihar, szé-

ditó magasság s mérhetetlen mélység vissza nem rettentik. Ő megy, zászlójával a kezében, *fölebb, fölebb*. Hitte, hogy ott közelebb lesz az egekhez, s bepillant hat annak végtelenségébe, a világegyetem nagy birodalmába. Hitte, hogy ott hallani fogja majd a sphaerák zenéjét, melynek ezüst húron játszó zengései inditóbbak a lenti fák levelei rezgésénél; dallamai meghatóbbak a madarak dalainál, és lejtelve andalítóbb a völgyi ér egyhangú susogásinál. Hitte, hogy ott hallani fogja majd az angyalíkar hymnuszát, mely édesb ott-honról zeneg, mintnem a lenti tüzhelyek, s vonzóbb, tisztább szeretetről beszél, mint minőt a változandó földi leány ígér. — És megy *fölebb, fölebb*. Az a jelszó a lobogón ellenállhatlanul vonzza. Egy szent sugallat az, — örök törvény, melyet Isten keze irt fel ott benn a sziv táblájára. És legyen bár a földi vég: egy borzasztó, semmisítő lezuhanás; és legyen bár a szemfedő: irtóztató hógörgeteg; vagy legyen bár a fagyos sir: észrevétlenül lappangó mérhetlen jégtölcsér — — de ő tudja, érzi, hogy a jelszó ekkor is győz; a nagy törvény így is érvényesül; a sugallat, mint mennyei szózat, ekkor is él és integet: »*fölebb, fölebb!*«

S a költőnek igaza van. — Az emberi természetnek vele-született sajátja, önként feltámadó vágya: *fölebb*, magasabbra emelkedni, és így látkörét kibővíteni. — Avagy, ki ne emlékeznék vissza a gyermeki korra, midőn a lég madarait látva, sohajtva ohajtók: vajha szárnyaink lennének, hogy fel- s elrepülnénk messze-messze, még ha tán e szárnyalásunk közben, mint a regebéli fiú, tulmerészre emelkedve, ön-nevünk adna is nevet Icar vizeinek!? — Ki ne emlékeznék vissza, valjon ifjuságunk vágyai és ábrándjai nem a menny csillagaihoz füződtek-e; s légváraink, e fénylő

kastélyok, nem a magasságban épültek-e!? — Ki ne emlékeznék, valjon midőn az élet nagy mezejére legelőször kiindultunk; vagy a sors által hajtatra, miként Jákob, a bizonytalan jövőnek járatlan ösvényét magunk elé vettük, s a napi út után pihenőre dölve, álmokat álmodtunk — — valjon az a létra, melyen reményeink biztatva mosolygó angyalai fel- és alászáltak, nem az égig ért-e!? — Valjon, midőn a férfias munkásság és a komoly kötelesség teljesítés száraz és forró homokján izzadunk és küzdünk — — valjon nincs-e előttünk cél, mely meszsibb, mint a láthatár; valjon nincsen-e eszményünk, mely magasabb, mint mi vagyunk!? — S végül, valjon, midőn az emberkor végső szakába átlépve, a multaknak emlékein élünk, és azokban pillanatra megifjodunk, vagy talán azoktól örökre elmenekülni igyekezünk; sőt midőn ez a földi por ép összeomlani készül -- — valjon még ekkor is, nincsen-e hit, a mely biztat: »tovább, tovább!« — — nincsen-e lelki vágy, a mely figyel, s aztán emelkedik a mennyei szózat hullámain: *fölebb, fölebb!*?

Igen, a költőnek igaza van. Az emberi természetnek eredeti tulajdona, megkülönböztető vonása: a fölebb-törekvés, az emelkedés-vágy az eszmények felé, legyenek azok szépészeti, értelmi, avagy erkölcsi. — De a költő és proféta közelálló, rokon lelkű. Mindkettő meszsire s mélyre lát. Mindkettő áthatol a dolgok külsején s fölfedezi azoknak lényegét; s a fölületeken és látszatokon áttörve, belátja s hirdeti az igazság alap-elemeit. — A különbség köztük csakis helyi s fokozati lehet. Egyik inkább az érzelmi, másik inkább az erkölcsi és lelki eszményies terén mozog. Egyik meghat s gyönyörködtet;

másik tanít, buzdít, fölráz és lelkesít. Egyik inkább a szívhez szól, másik a lélek öntudatához vagy a lelkiismerethez. Egyik azt írja előnkbe, a mi *van*, másik: a minnek lennie *kell*. Egyik elmondja, hogy *hol* járunk, *mik* vagyunk; másik arra figyelmeztet, a *hová* menni, s a *mikké* lenni tartozunk. Egyik érinti és megindítja a bennünk levő *emberit*; másik mozgalomba hozza a bennünk rejlő *istenit*. És épen e pontban igen gyakran összehatalálkoznak, és lesz az ihletett költő ihletett próféta. Ez az összehatalálkozás szolgáljon magyarázatául, s esetleg mentségéül annak, hogy beszédem alapigéjéül a próféta jóslatát, jeligéül a költő profeciáját választottam.

Ézsaiás, korának és nemzetének legnagyobb prófétája, legkiválóbb erkölcs-tanítója, az alapigékben jóslatos reménykedéssel tekint ama boldog és dicső időkre, a melyek a tévelygések és megpróbáltatások után majd bekövetkezni fognak, midőn *az Úr házá-
nak hegye minden hegyeknek felette helyeztetik*, hová minden pogányok és népek elmennek, ezt mondván: *jertek, menjünk fel az Urnak hegyére, az Isten házába, hogy tanítson minket az ő utaira, s mi járjunk azokban; mert Sionból megyen ki a törvény s az Urnak beszéde Jeruzsálemből.*

A profétai jóslat óta, egy bizonyos értelemben a törvény Sionból kijött, s az Urnak beszéde Jeruzsálemből kiindult. Ama kimagasló szellem, a nagy Mester, Jézus, a ki ép e profétától olyan sokat tanult, lényegében nem eltörlé, hanem betölté a törvényt, s messihi időkre szólóan hirdeté az Úr beszédét. — De amaz

ohajtott idők, midőn minden pogányok és népek az Úr útait tanulni a Sionra mennek, — — ez idők még nem jöttek el, habár lassan-lassan közelgőben vannak. — A proféta meghalt nehéz s gonosz napok után, s szintugy a Mester is. Egyik sem érte meg munkája sikerét; egyik sem láthatta szent elvei győzedelmét, — mint nem látják általában azok, kik nagy eszmék harczosai. Övék az eszmék megteremtésének vagy legalább első hirdetésének dicsősége; övék a küzdelem és a lelkesülés; övék talán egy majdan bekövetkező diadalnak hite és reménye, — de nem övék, vagy csak ritkán s kis mértékben, eszméik valóulásának, testesülésének láthatása. Ez eszmék örökségül szállanak át unokákra, utódokra, mint megannyi hulló csillag, — szivek, lelkek, elmék légkörében szétoszolva, és ott élve, hatva, avagy elfeledve, eltemetve. — Minél magasabbak és szentebbek ez elvek, ez eszmék: annál nehezebben valósulnak; annál nagyobb s hosszabb harczot kell vívniok az előítélet, a babona, az elfogultság, a tudatlanság, a megszokás és az önzés hatalmai ellen. E hatalmak mindenütt ott vannak; első-születtségi jogot követelnek; elfoglalják az észet, a szívet, a lelket, s ha legyőzetnek is, újra feltámadni igyekeznek. — Innen van az, hogy az eszmék világában is a létel nem egyéb, mint küzdelem az életért, s a győzelem nem más, mint a legalkalmasabbnak s legméltóbbnak túl-élése és fenn-maradása. Innen van az, hogy ugy egyeseknél, mint a tömegeknél, a benső fordulat, a benső megérintetés, a megtérés olykor egyszerre s azonnal, de a teljes átalakulás és továbbfejlődés csakis lassan és fokozatosan történhetik. Innen van az, hogy bár csaknem 19 száz év folyt le ama názárethi nagy *férfit* születése és élete óta: de

azért a keresztény vallás, a szó nemesb értelmében, még mind csak kezdődik, csak indulóban van, s egy jobb jövő felé csak törekszik s reménykedik. Innen van, végül, az, hogy a végtelen időben, ugy a lefolyt évezreken, mint a lefolyandókon is, mindig igaz, mindig helyes, s mindig kötelesség volt és leend a próféta nagy intése: *jertek, menjünk fel az Úrnak hegyére, hogy tanítson minket az ő útaira*; — s mindig megáll a költői nagy jelige: *Excelsior!* — — *fölebb, fölebb!*

Az unitarizmus, vagy egy-isten-hivés, habár annak eredete — véleményem szerint — egykorú a legelső öntudatosan érező és gondolkozó embernek az Istenről vagy egy felsőbb hatalomról alkotott gondolatával és hitével; habár, tudvalevőleg, maga Jézus és az apostolok is egy-isten-hivők és hirdetőik voltak — — az unitarizmus mégis, mint történelmi mozzanat, tudjuk, hogy a ker. egyháznak *legifjabb* gyermeke, a hit-javításnak vagy reformationnak *legifjabb* és — mondjuk — legszebb természetes fejleménye. Ellenségeink, az igaz, az unitarizmust »a természetes fejlődési folyamatból kizökkent képződmény«-nek mondják; — de hát, az elfogultság, a szük-keblűség, az önhittség gőgje, már természeténél fogva, az igazságot belátni és elismerni nem akarja, nem kívánja. A józan ítélet előtt azonban az idő máris megmutatta, s hiszszük, mind jobban és jobban bizonyítani fogja, hogy az unitarizmus a vallás történelmében egy egészen *természetes*, és pedig *magasabb* fejlemény, a melynek gyökérszálai a legmélyebb mélyből, az emberi természet legfőbb elemei — az ész és sziv — mélységéből indulnak ki, s a mely épen ezért arra van hivatva, hogy a vallásos élet nagy

fájának, hol erői szétáradnak, elébb-utóbb koronájául szolgáljon.

Ezt a nemes és magasztos elhivatást szemünk előtt tartva; szent vallásunk jövőjében, örök fejlődés-képességében, s az egész emberiséget átölelő és átható erejében teljesen megbizva — — ne látnók-e, mily szép s mily nagy feladat vár reánk? Ne látnók-e, hogy fontos kötelességeink s teendőink vannak? Ne látnók-e, hogy, mint az alpesi ifjunak, vészszel és viharral s ezer nehézséggel szemben, ugy egyenként mint összesen, mennünk, emelkednünk, haladnunk kell a zászlóval a kezünkben *fölebb, fölebb!*? Ne látnók-e, hogy első sorban nekünk szól az ige: *jertek, menjünk fel az Úr hegyére, hogy tanítson minket az ő útaira!*?

Igen, menjünk *fölebb*, mindenek előtt, a *gondolat* világában, az *ész* nagy birodalmában. Végtelen az, melynek határai beláthatatlanok; magaslatai bámulatot keltők, — szédítők tán olykor, de mindig biztatók és örvendeztetők, és boldogok vagyunk, ha egyiken vagy másikon megpihenünk. — Minden ember önmagában egy kis világ, melyben különböző erők élnek, hatnak és működnek, s ezeknek összhangja adja az élet szépségét, értékét és teljességét. Van egy erő bennünk, a többek közt, mely által önmagunkból ki- s fölemelkedhetünk. Egy erő, mely által nemcsak önmagunkat hatjuk át és mérjük, — de a melylyel bejárhatjuk és magunkhoz ölelhetjük a nagy mindenséget. Egy erő, a melylyel alkotunk, teremtünk, tudást és ismereteket gyűjtünk, melyek által építjük s javítjuk az életünket ugy, a mint tényleg van, s eszményileg ugy is, a mint lennie kellene. Egy erő, a melynek segélyével olykor

e véges lét színvonalán felül emelkedve, érezzük, hogy, miként Isten, úgy magunk is, egy bizonyos tekintetben felülállunk az eltűnő időn, vagyis végtelenek, isteniek vagyunk. — Ez az *erő* lelkünknek öntudatosan *gondolkozó ereje*, az emberi észnek a végtelenséget bejáró *hatalma*. — És ép ezért, a kérdés az, földhöz ragadottan maradunk-e mindig, egykedvűn szemlélve kicsiny parányait, — vagy fölfelé emelkedünk olykor, »mint égbe szálló gondolat, kibontva lelkünk szárnyait.« !? — A kérdés az, a puszta megszokás, napról-napra tengés unalmas útain vándorlunk-e folyton, — avagy felbuzdulunk olykor, s élet-jelt ad a tűz, mit az ihletés perczein, a gondolat villáminál, Isten ajkunkra tűz!?! — A kérdés az, ott csüngünk-e mindig, tétlen megnyugodva, a századok betűjén, mely megöl, — vagy figyelünk, s fölebb-fölebb megyünk nagy létráján a szellemnek, mely újabb meg újabb szózatokat hirdet, s szentebb és magasabb kijelentéseket tesz az Isten felől!!!?

Mind e kérdésekre, kivált a mi szempontunkból, mi lenne más válasz, mint »jertek, menjünk fel az Úr hegyére;« emelkedjünk *fölebb* a *gondolat* világában, a *tudományban*. — A szabad kutatás és vizsgálódás szelleme hozta létre, a mint tudjuk az unitarizmust. A tudás és ész hatalma adta meg létjogát, s a századok viharai között a tudás és ész hatalma adott, első sorban, erőt, támaszt fennmaradásának. Ezt a támaszunkat, mint jelenünk s jövőnk legnagyobb biztosítékát, erősíteni tartozunk. — Más egyházak külső istenített tekintélylyel s hatalommal, óriási gazdagsággal, mesterséges úton-módon s nagy apparatussal megalakított szervezettel, az érzékeket kábitó, az észet eltompító, az egyéni akaratot és személyes szabadságot

lelánczó kultussal s szertartásokkal, az érzést és gondolkozást elrettentő, az emberi természetet a szolgaságba süllyesztő, olykor a tiszta erkölcsnek ellenmondó, s néha még az Isten eszméjét is — bár öntudatlanul — lealázó theologiai tantételekkel és dogmákkal bírnak, — s így fölfegyverkezve még sokáig türhetik és hordozhatják a haladó tudomány ostromát; még sokáig fedezhetik önmagukat az igazság és a világosság folyton jövő nyilaival szemben. De jaj nekünk, kik ily fegyverekkel — szerencsére — nem rendelkezhetünk; jaj nekünk, kik az igazság és világosság, a szabadság és haladás jeligeit hordozzuk zászlónkon; jaj nekünk, ha a többieket követni akarva, ép az igazságok előtt mi is védekezni kezdünk; jaj nekünk, ha a tudományt mi is ellenségünknek tekintjük; jaj nekünk, ha önként kínálkozó támogatását el nem fogadjuk, s be nem bizonyítjuk, hogy e támogatás mellett, vagyis a tudomány világosságától áthatva a vallás még szebb és dicsőbb, fényesebb és böldogitőbb, igazabb és szentebb.

De lássuk csak kissé közelebbről, valjon mit is *veszítünk*, s mit *nyerünk* az által, ha a vallás mezején is a haladó tudományhoz csatlakozunk, — vagy, helyesebben szólva: ha a tudomány bebizonyított igazságait a vallás szolgálatába fogadjuk? . . .

Veszítjük, például, azt a primitív felfogást, hogy ez a föld, sőt maga ez a világ is, hat nap alatt teremtetett a semmiből Istennek »legyen!« szavára, mely után ő megnyugodott, s gyönyörködve látta, hogy »jó;« — de nyerjük azt, hogy már e kis földnek s a rajta levőknek az alakulása és tovább-fejlődése is száz meg százezer, sőt millió éveket vehetett és vesz igénybe, s hogy a teremtő és alkotó szellem soh' sem szünt

meg s nem is fog megszünni tovább-alkotni és teremteni. S valjon nem emelkedik-e ez által gondolkozásunk; valjon nem nagyobb-e ez által a mi Istenünk!? Veszítjük azt, mintha e föld egy központi önálló test lenne, mely körül a nap, hold, és a csillagok ezrei világítva s dicsőítve járnak és forognak; — de nyerjük azt az önző büszkeségünket kissé tán szelidítő tény, hogy ez a föld csak egy harmad-rendü bolygó ugyan nagy nap-rendszerünkben, a napnak csak kísérője, sőt maga a nap is függő viszonyban van más nagyobb napokkal, — ámde azért e kis föld is egy szép rendeltetést tölt be, egy elveszhetlen részt alkot a nagy világegyetemben, s ugyanazon akarat vezeti őtet is, ugyanazon örök törvényeknek hódol ő is, s ugyanazon változhatatlan hűségen — az Isten hűségén — áll fenn teljes biztonságban s örök létezésben ő is. S valjon nem emelkedik-e ez által gondolkozásunk; valjon nem nagyobb-e ez által a mi Istenünk!? — Veszítjük azt a keleties képzelődést, hogy valahol fejünk felett a csillagok között egy harmadik vagy hetedik mennyország van, hol az Isten, mint egy nagy keleti király, angyaloktól körülvéve s dicsőítve, fényes trónuson ül; — de nyerjük azt, hogy Isten egy örök szellem, végtelen ész, kinek nagy gondolatai a természet tüneményeiben s változatos alakulásaiban folyton testesülnek, láthatókká lesznek s eredetükre vallanak; hogy Ő egy mindenütt jelen-levő és működő öntudatos lélek, a mindenségnek élete, kiben — az apostol szerint is — mi is *vagyunk, mozgunk és élünk*. S valjon nem emelkedik-e ez által gondolkozásunk; valjon nem nagyobb-e ez által a mi Istenünk!? — — Veszítjük azt a kezdetleges gondolatot, hogy Isten az embert egyszerre és azonnal teremtette a föld porából; veszítjük

azt a dogmává emelt felfogást, hogy az első emberpár egy dicső paradicsomba helyeztetett, honnan nem-sokára a bűne miatt *kiesett* és átok alá vettetett; és így elvesziti némely felekezeti a *bűn-eset*, az *eredendő bűn* tanát, és az ezzel egybekötött más mesterséges tanokat; — de nyerjük azt, hogy az ember, mint a természet gyermeke, mérhetlen évekkel ezelőtt az örök fejlődés rendjén és isteni törvényei szerint állott elő, s e törvények szerint fejlődött s fejlődik ma is, mindig fölebb emelkedve teremtője felé; s így jutott el, ösztöneit és lelki sugallatait követve, ép amaz állítólagos büntetés — a munka és küzdés — útján, amely nem átoknak, hanem áldásnak s életnek bizonyult, az értelmiség és erkölcsiség, a lelki öntudat és személyes felelősségérzet ama fokára, a melyen ma minden földi lények felett áll, s melyről a tökéletesedés útján Isten felé fölebb-fölebb mehet. És valjon nem emelkedik-e ez által gondolkozásunk és nemes ön-becsérzetünk; valjon nem vagyunk ez által nagyobbak mi, s valjon nem nagyobb-e a mi Istenünk!!? Elvesztettük a külső csodákat egyenként s összesen, — de nyertük e helyett a természet és a világ csodálatos, törvényszerű rendjét, teljes megbizhatóságát, lélek-emelő szépségét s megható összhangját, melyek iránt eddig alig voltunk fogékonyok, mert magunkat a kültermészeten kívül- és felül-álló lényeknek, a természetet pedig pusztán szolgálai eszköznek képzeltük, melylyel Isten, jó kedvében avagy haragjában, tetszés s szeszély szerint s önkényüleg rendelkezik. — És valjon nem emelkedik-e ez által gondolkozásunk; valjon nem nagyobb-e ez által a mi Istenünk! — — Elvesztettük a bizonyos időponthoz kötött csodás és különös kijelentéseket, — de megnyertük ama végtelen

Léleknek folytonos és soha meg nem szünő kijelentéseit, nyilatkozatait, melyeket tesz künn a természetben és benn az emberi szívben és a lelkiismeretben; melyeket tesz közvetlenül mindenkinél s mindenkiben ezer meg ezer úton, tesz közvetve a valódi próféták, tanítók, költők, szónokok, tudósok, művészek és ihletett írók által, a kik voltak eleitől fogva, s lenni fognak mindenkoron. — S valjon nem nagyobb-e ez által a mi Istenünk, és a kijelentők között nem a legnagyobb-e az embereszmény megvalósítója, a lehető emberi tökély példányképe, a mi nagy Mesterünk!? — Elvesztettük, vagyis inkább elvesztették sokan a szentháromságnak soha meg nem értett s ki nem magyarázott tanát, sőt ennek még a gondolatbeli lehetőségét is, — de nyertük amaz örök szellem, ama végtelen Lélek egységét; nyertük az egész emberiségnek, nyertük az összes lényeknek, sőt magának a világegyetemnek lényegi egységét. S valjon nem vagyunk-e ez által nagyobbak mi, s nem nagyobb-e a mi Istenünk!? — — Elvesztettük a közönséges értelemben vett testi feltámadást, — de nyertük az egyetemes halhatatlanság biztosítékát, a mely szerint, valamint az anyagiakban, úgy a lelkiekben is, nem vész el soha semmi, hanem csak tovább-alakul, fejlődik és emelkedik fölebb-fölebb. — — Szóval, elvesztettünk sok babonát, sok félelmet és retteget, sok mellékes s lényegtelen dolgot, sok tévedést, sok ferde felfogást, melyek a vallásos élet haladását gátolták és lekötötték, — de nyertünk sok igazságot, sok új, magas s — legalább ez idő szerint — biztos elméletet, melyek fölemelnek, s egy szélesebb látkört, egy nagyobb világot tárnak fel értelmünk előtt. — — — S valjon, e veszteséget és nyereséget összehasonlítva, nem mienk-e

első sorban a kötelesség, hogy *menjünk fel a tudományban az Urnak hegyére, mely minden hegyeknek felette helyeztetett, hogy tanítson minket az ő útaira, s mi járjunk azokban*; mert a mindenség Sionjából indul ki a törvény, s a világegyetem Jeruzsáleméből az Urnak beszéde!

De ez még nem elég, nem minden. — A tudomány, az ész és a gondolkozás kétségen kívül vezérlő hatalom, s oly tekintély, melynek szavait meg kell hallgatnunk, intéseire figyelnünk, igazságait s útmutatásait elfogadnunk és követnünk. De az ember nem csupán gondolkozó lény; ő *több* ennél, mert *érező*, erkölcsi és lelki lény is. — S ép ezért az életszabály, melyet felállítani szeretnék, ez lenne: *főlebb az értelmiekben, de mélyebbre az érzelmiekben; főlebb a tudományban, de mélyebbre az erkölcsben és vallásban!!*

Minden ember önmagában egy kis emberiség, melynek meg van saját történelme, — — s ki tudná leírni, mily gazdag és változatos ez a történelem! — Az embervilág körülünk inkább csak a külsőnket, a fölületünket látja; s legtöbbször csak gyakorlati működésünket és életünket tekinti és igényeli. Pedig ezeken túl s belül van az ember, a valódi ember, az ő bámulatos benső világával. — E belvilágunkban élnek, hatnak és működnek, mások által gyakran be nem látva, ama belső rugók, ama nemes vagy kevésbé nemes ösztönök, melyek cselekedeteinket és életünket irányozzák. Itt vannak a titkos vágyak, a mélységes ohajtások, a messzi remények s rejtegetett csalódások; itt folynak le az ember alsóbb és magasabb érzelmei-

nek, s olykor a lét vagy nem-lét kérdéseinek óriási küzdelmei; itt ama nagy harczok, fájdalmak és szenvedések, bukások és győzedelmek, melyeket ha leírhatnánk, tán érdekesebbek s tanulságosabbak volnának, mint a nemzetek története. — Igen, a *szív és a lélek mérhetetlen világa ez*, telve örök működő erőkkel és tulajdonokkal, melyeket, valódi mélyükben, csak az igazi proféták és költők tudnak olykor érinteni, s melyekről csak az ihletés, a felbuzdulás vagy a meghatottság pillanataiban szoktunk magunk észrevehető tényleges jelt és találó kifejezést adni. — — E belvilág szentebb és istenibb érzelmeit, örökebb erőit *mélyítsétek és nemesítsétek!!* — — Csak itt és ezekben vagyunk valódilag otthon; csak itt és ezekben rejlik s nyilatkozik boldogságunk avagy boldogtalanságunk, a szerint a mint önmagunk keressük és teremtyük azt. Itt folynak le az érzelmi, az erkölcsi és a lelki működések. Itt tünnek fel az erkölcsi és a lelki erők, avagy talán gyengeségek. — Itt foly *örömeink* rövid időszaka, midőn Isten egyéni, családi vagy társadalmi életünket örök jóságából, mert jók valánk, megajándékozta. Itt foly le a *bánat* ezer meg ezer változataival, sötét felhőt vonva e belvilágunk egére, midőn a napi élet zajából és az emberektől menekülve, némán vonulunk meg a természet ölében, mely nem tolakodik, s némán fogadjuk el az Isten részvétét, a ki titkon gyógyít. Itt a megrendítő *keserv*, midőn a veszteség, mint váratlan villám, berajzolja magát szívünknek tábláján, ... és e rajz ugy éget, ugy kinez! — Itt a *megdermedés*, midőn a csapások alatt olyanokká leszünk, mint mozgó jéghegyek, alig engedve fel s alig bocsátva szét egyebet, mint egynehány könny-cseppet. Itt van a *kétségbesés*, a *reménytelenség*, ez a lelki ön-

gyilkolás, midőn a fájdalmak hullámain tovább-tovább ragadtatunk,

«Mint a hattyú, mely tengerre
Bujdosott, mind bennebb téved,
Egy hab a más habhoz vágja,
Mégsem ohajt lelteni révet.»

Itt van a *melancholia*, sötét, borult kedélyével, mely szenvedéseit panasztalan hordva bolyong, jár-kél üldözötten erdőn, mezőn, völgyön, hegyen. Itt van a sikertelen fáradság s csalódások után az *aléltság*, *csüggettség*, a kényszerült megnyugvás, keserű lemondás, a melyről a költő búsong:

«Nem a célra vágyom; elveszett irányom.
Ohajtok pihenni, — mindegy: hol, miképen?
Akár célhoz érve, zöldellő virányon;
Akár összerogyva, pályámnak felében.»

Itt vannak: a tört szív, örült lélek, vert hadak és csalódott remények; — itt az ezer tervek, ezer alkotások, s aztán . . . ezer romok, ezer omladékok. — Itt van mindaz, mikről a költészet valaha csak dalolt, s miket örömeiben avagy fájdalmában önszive mélyéből megénekelt, . . . s a miket olvasva, érezzük, hogy magunkat olvassuk. Itt van mindaz, a mikből s a miket a zene-művészet valaha teremtett; a mikkel megindit, meghat, föllelkesit, s vidámságot vagy könnyeket fakaszt, . . . s miket hallva, érezzük, hogy saját szívünk húrjai zengenek. Itt van mindaz, miket a képző-művészet valaha alkotott, a midőn a művész saját lelkét öntve át a műbe, mintegy élő alakokat, eleven lelkeket állit szemünk elé, legyen bár az: a család öröme, a félvilág gyásza, egy nemzet jubileuma, avagy Laokoon kínja, Niobé keserve. — — — De itt vannak az

erkölcsi erők és tulajdonok is. Itt a *jónak* s *igaznak* érzete; itt az *akarat* választó-képessége; itt a *kötelességek* hatalma, az *elhívás* parancsa; itt a *kitartás* küzdelme. az *álhatatosság* kifeszített melle, és a *hűség* rendületlensége; itt a *lelkiismeretnek* megnyugtató sugallata vagy üldöző kiáltása; az *erény* titkos jutalma s a *bűn* mély fulánkja; — szóval, mindama tényezők, melyek az emberi *jellemet* alkotják. — — — Sőt itt vannak a nemesebb lelki vágyak és tulajdonok is. Itt az a mélységes *ösztön*, mely a függés érzete által vezetve, egy magasabb lelki valót, az emberinél nemesebb, szentebb és igazabb, megbízhatóbb és állandóbb szellemi lényt, egy örök vonzó központot, lelki napot, Istent keres. Itt van a *hit* és *bizalom*, mely által a lélek a tisztaság és egyszerűség szárnyain Istenéhez emelkedik. Itt a *tisztelet* s *imádás* önként támadó érzete; itt a *hála* titkon nyiló ibolyája; itt a lelki *béke* mélységes nyugalma, az örök élet *reménye*, és ama legnagyobb: a *szeretet* mérhetlen hatalma. — Szóval, itt van mindaz, miken a *vallás* alapszik, mikben gyökerezik, mikből táplálkozik és tovább-fejlődik, s miket visszaható erejével viszont áthat és fölemel, megkoronáz és megszentel.

És valjon e tekintetben *mit veszítettünk* az újabb tudomány által? — *Semmit, épen semmit.* — Az emberi természet, lényegében, ugyanaz ma is, a mi volt évezerekkel ezelőtt, s ugyanaz lesz jövőben is. Ép ezért, e belvilágunk alap-elemeit s eredeti mély tulajdonait *lényegükben* a tudomány nem érinti; de *fejlődésükben* irányozza, segíti és erősíti, tisztítja és nemesíti. — Gondolkozás és érzés — miként magasság és mélység — egyik a másikra kölcsönösen hatnak, viszonyban állanak. Minél nagyobb eszmékben élünk,

minél magasabban gondolkozunk: — magasság és mélység viszonyosak lévén — annál mélyebben és nemesebben érünk. És e tétel fordítva is igaz. Ezt bizonyítják a világ legnagyobb gondolkozói a múltban és a jelenben. A kínél nem így van, — higyjétek el — az sem nem valódi gondolkozó tudós, sem nem valódi ember; az mindkét téren csak kontár, nyegle és ámitó, a minőkkel ezen átmenti korszakunkban, fájdalom, nagyon is bőven találkozunk. — Gondolkozás és érzés, tudomány és vallás egymásnak kiegészítői és támogatói. Csak kölcsönös közre-működéssel alkothatnak kerekded egészet és valódi tökélyt. — *Az érzelmek* belvilága a *vallásnak* meleg ágya; de, hogy növényzete halvány, élettelen és ferde ne legyen, az *ész világosságára* van szüksége; ez ad annak helyes irányt, szép alakot, megragadó szinezetet, s természetes pompát. — — Ápoljátok, mélyítsétek s míveljétek ezt a meleg-ágyat, de annak ablakát fordítsátok mindig az örök ész napja felé, Isten felé!!

Ismételjük tehát a nagy szabályt: *főlebb* az értelmekben, a gondolkozásban; *mélyebbre* az érzelmekben! — s adjuk hozzá még a harmadikat, melyet, hogy türelmetekkel vissza ne éljek, csak röviden említék fel, és ez: *szélesebbre a munkában, a tevékenységben!*

Az élet: mozgás, s a célzatos mozgás: munka. A tétlenség: halál. Kiben az érzelmek csak szenvedőleg léteznek, s ki nem hatnak; kiben a világosság-sugarak, a gondolatok, nyomtalanul elnyeletnek, és vissza nem tükröződnek, nem elevenitnek: az, az élő-halott. A valódi munka tehát szorosán véve nem egyéb, mint

a gondolatok és érzelmek céltudatos kifejezése, testesítése és valósitása; s ép ezért, nem munka, hanem robot az, melynél nincs jelen a lélek s nincs átöntve a sziv. — Az emberi kötelességek összege három fő-pont alá sorozható, s ezek: *gondolkozni, szeretni és munkálkodni*. E háromnak az összhangja adja az élet szépségét, becsét, méltóságát s isteniességét. — Nagy Mesterünk, a Jézus is, gondolkozott, szeretett és munkálkodott, s ezek összhangjában érte el és mutatta fel az emberi tökélyt. — Többet mondok: egy magasabb értelemben az Isten is gondolkozik, szeret s munkálkodik. A különbség közte s köztünk nem más, mint a tökély és tökéletesedhetés, a tiszta teljesség és a fejlődésképeség különbsége, Ő a lét, mi a levés. Ő a való (a meglett lény), mi a lehetőség. Gondolkozás tekintetében, őbenne nincs emlékezés és feledés, nincs reménykedés és a jövőbe-pillantás. Ő az örök tudás, és a minden-látás. Benne nincs mult s jövő; Ő az örök jelen. — És ránk nézve a teendő, a cél: hozzá közeledni, a multat és jövőt folytonos jelenné tenni. — Tovább menve, — az Isten is *érez*, ő is *szeret*. Vagy ki ne hallotta volna valaha a saját lelkében Isten nagy szivének dobbanását visszhangzani!!? — De a fennjelzett különbség itt is meg van. Őbenne ép tökélyénél fogva, nincsen pld. megbánás, — csakis örök szentség és tisztaság; nincsen hála, — csak örök jóltevés s ennek öröme és dicsősége; nincs szenvedély, harag avagy boszu, — csak az örök jószág tündöklése; — vagy röviden szólva: *az Isten szeretet*. — És ránk nézve a teendő, a cél: szenvedélyeinket, önzésünket levetközve, miként Isten, másokért, a mieinkért, az emberiségért, az egészért élni — — azaz *isteniesen szeretni*. Végül, az Isten is *munkálkodik*; mit gondo-

lata megjelöl, azt szeretete teremti; és e teremtés folytonos. A gondolat a *törvény*, a szeretet a *teremtő erő*. E kettőnek összeműködése: az isteni munka, és e munka az Isten élete. — És ránk nézve a teendő, a cél: az értelem által vezetve, szeretetünk erejét, hatalmát valósítani, kifejezni, láthatóvá tenni, — azaz *isteniileg munkálkodni*. — Szóval, igyekezni *gondolkozni*, mint Ő; *szeretni*, miként Ő; s ezek kifejtése által *munkálkodni*, mint Ő. — Ezekben nyilvánul s bizonyul be az Isten emberisége és az ember Istenisége.

Még egyszer és utoljára, ismételjük tehát: *főlebb a gondolkozásban! mélyebbre az érzelmekben* vagy ezek összeségében: *a szeretetben!* s a gondolat és szeretet összhangzatos gyakorlása és kifejezése által: *szélesebbre a munkában, a tevékenységben!!* — Ha így élünk s járunk: akkor emelkedünk. Emelkedünk egyéniileg, és — mert csak az egyéneken él az egész: — emelkedünk egyháziilag. Emelkedünk s főlebb-főlebb megyünk *az Urnak hegyére*, és lakozni fogunk az *Isten házában*. Ugy legyen! — Amen.

